

GRÄNSEN

Magnus
MONTÉLIUS

GRÄNSEN

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

TIDIGARE UTGIVNING
Mannen från Albanien, 2011
Åtta månader, 2019

www.albertbonniersforlag.se

ISBN 978-91-0-018476-6
© Magnus Montelius 2024
Omslagsformgivning Miroslav Sokcic
Tryck ScandBook, EU 2024

*Gränsen mellan gott och ont går inte mellan stater, inte mellan klasser och
inte mellan partier, utan snarare genom varje mänskligt hjärta.*

Aleksandr Solzjenitsyn, GULAG-arkipelagen

Författarens förord

Låt mig bara få en sak undanstökad först.

Sommaren 1989 fick jag som student på Kungliga Tekniska högskolan ett stipendium för att praktisera vid Ungerska Institutet för teknisk kemi i Veszprém och Budapest. Det var sista sommaren som socialismen höll Östeuropa i sitt grepp och några månader senare föll Berlinmuren. Jag har fortfarande kvar min stämplade "arbetsbok" som ett minne av en sommar i ett numera dött system.

Men där upphör alla likheter med bokens berättelse om händelser nästan ett decennium tidigare. Till skillnad från David Lithander fick jag mitt stipendium den vanliga vägen och till ett forskningsinstitut som, mer eller mindre, gjorde vad det utgav sig för att göra. Ingen försökte värva mig till något, varken åt ena eller andra hållet, och jag ägnade min sommar åt sådant som en ung människa kan tänkas ägna en sommar utomlands åt. Socialism eller inte.

När jag under researchen för denna bok sökte min egen dossier i Historiska arkiven för Ungerns säkerhetstjänst fann jag till min besvikelse att ingen ens brytt sig om att registrera mig.

Även om jag liksom alla författare lånar möten, händelser och miljöer från mitt eget liv är alltså detta en helt påhittad historia.

Han är inte jag, hon är inte hon och detta har aldrig hänt.

Första delen

Harald Karlsson har något han vill berätta

Stockholm 1995

Natalie Petrini såg genom *Morgonbladets* redaktionshav mot mannen i det inglasade sammanträdesrummet. Runtomkring satt den stora morgontidningens medarbetare; framför skärmar eller småspringande över golvet, snabba diskussioner, böjda över telefoner med spända nackar. Natalie visste hur diskussionerna gick, mindes alltför väl känslan av att jaga den där sista bekräftelsen eller få till just den rätta ingressen innan pressläggning. Men det där låg bakom henne nu, för alltid hoppades hon.

Några kastade snabba blickar mot henne, måna om att inte visa sin nyfikenhet. Det var sällan hon kom förbi redaktionen och de flesta kände bara igen henne från tiden på tv.

Nu var hon alldeles för uppklädd i sin lilla svarta klänning från Ralph Lauren. Hög i halsen, klädda knappar i ryggen. Larvigt dyr. Den smet tätt runt hennes smala kropp och hon önskade att hon hade haft tid att byta om hemma *efter* det här mötet. *Du hinner komma förbi innan din middag*, hade nyhetschefen Bertil Andersson sagt. *Det här ska inte ta lång tid.*

Natalie bestämde sig för att strunta i de nyfikna blickarna, hon behövde få det här undanstökat. All hennes uppmärksamhet var på mannen som satt där orörlig bakom glasrutan med händerna stelt framför sig.

Hon tittade frågande på Bertil Andersson som kommit upp bredvid henne i kontorslandskapet.

”Det är han”, muttrade nyhetschefen.

”Och varför ska jag vara med egentligen?”

Nyhetschefen ryckte på axlarna. ”Han insisterade på det och jag

ville ge honom en sista chans att komma med något vettigt innan jag portar karln.”

Redaktionens sorl försvann när de stängde om sig. Rummet var kallt och opersonligt, ett alldeles för stort konferensbord upptog det mesta av ytan. Mannen som satt vid bordet nickade stelt till hälsning, men undvek att möta deras blickar. Håret var halvlångt och otvättat, hyn slapp och grådaskig. Han var överviktig och med dålig hållning, framåtlutad mot armbågarna som om han gjorde passivt motstånd mot något.

Harald Karlsson är en rättshaverist, hade Bertil Andersson förklarat när han ringt henne samma morgon. Började som kommunist, harvade runt på olika öststatsuniversitet under 70-talet. Tappade tron. Jobbade för sossarna, tror jag, men stötte sig med alla han kom i närheten av. Hamnade sedan i fel sällskap i andra änden av det politiska spektret. Lallade runt i olika högergrupper, delade ut flygblad som varnade för den socialistiska apokalypsen. Sedan skar det sig med det gänget också.

Natalie hälsade och satte sig mittemot mannen. Hon drog handen genom sin mörka pagefrisyr och sökte hans blick, men han fortsatte att titta ned i bordet. Kanske besvärades han av hennes parfym.

Bertil Andersson föredrog som vanligt att stå, den långa kraftiga kroppen lutad mot väggen, armarna i kors. ”Så, Harald, här har du oss nu. Idel öron och med Natalie Petrini närvarande. Precis som du bad om.”

Mannen strök luggen ur pannan, men sa ingenting.

”Harald och jag är gamla bekanta. Eller hur, Harald?”, sa nyhetschefen med ett matt leende.

Mannen mittemot henne snörpte på munnen. ”Kan man väl säga.”

”Inte första gången han kommer med sina små uppslag”, fortsatte Bertil Andersson.

Den surmulne besökaren svarade inte.

”Fantastiska saker. Konspirationer på hög nivå, korruption i maktens korridorer. Alltid med en liten kittlande röd tråd och den här gången har han lovat oss något riktigt extraordinärt.” Nyhetschefens leende blev bredare. ”Man kan ju undra hur en spärrvakt

vid Stockholms lokaltrafik på egen hand kan uppdaga alla dessa samband och statshemligheter.”

”Trafikkontrollant.”

De stirrade båda på den orörlige mannen på andra sidan bordet. För första gången sedan Natalie kom in i rummet tittade han upp.

”Det heter faktiskt trafikkontrollant”, sa han utan att ändra ansiktsuttryck. Rösterna var gäll och pedantisk.

Nyhetschefen nickade. ”Okej. Trafikkontrollant.” Han vände sig mot Natalie. ”Du förstår, jag har hört den gode Haralds historier många gånger förr. Och på något sätt handlar de alltid om Mats Smed.”

Harald Karlsson drack från sitt vattenglas.

Natalie log mot honom.

”Vet du vem han är? Smed?” sa den plufsige mannen och såg Natalie rakt i ögonen. Det fanns både arrogans och sårbarhet i hans blick.

Hon nickade. ”Chefen vid Centrum för Demokrati, eller hur? Stort kontorshus ute på Riddarholmen.”

Hon sökte i minnet efter fler detaljer, men de kom inte för henne just nu. Hade Smed inte alltid varit chef där? Ibland med i spekulationer om ministerposter, men aldrig utnämnd.

Bertil Andersson flinade. ”Natalie känner till alla, Harald. Alla som räknas. Och nu är han tydligen på herr Karlssons tapet igen.”

”Det här är annorlunda”, muttrade Harald Karlsson och strök återigen en fet lugg ur pannan.

Natalie gav honom en uppmuntrande nick.

”Jag vet inte hur mycket du känner till om Centret och Smed.” Mannen plockade upp en pärm från en sliten axelremsväska och Bertil Andersson suckade uppgivet. ”Men det är rätt intressant”, fortsatte han.

Historien var omständlig och hans röst något för gäll för att vara behaglig. Han lät alltmer som den förbittrade rättshaverist Bertil hade beskrivit.

Natalie tittade på klockan på väggen, hon ville inte komma sent till middagen hos Melissa och Hans.

”UD lät göra en utvärdering av Centret för ett knappt år sedan”, sa Harald Karlsson till slut efter att Bertil Andersson trummat med fingrarna mot sin armbandsklocka. ”Ett holländskt konsultbolag. Rapporten var förödande, eller borde varit det. De hittade knappt någon legitim verksamhet trots en jättelik budget. Däremot betalas enorma summor ut i olika konsultkontrakt runt om i världen, konsulter som är högt uppsatta personer, ofta politiker, men som inte verkar leverera några egentliga tjänster till Centret. Och Mats Smed själv har fantastiska förmåner, han ...”

Nyhetschefen höjde ena handen. ”Okej, Smed är en tvivelaktig typ. En närig karriärst och något av en bluff, vi kan det där och jag har berättat för dig att det knappast är någon nyhet. Inte för denna tidning i alla fall. Frågan är om du har något nytt att komma med nu när vi kallat hit Natalie Petrini?”

”Han kommer att bli Sveriges kandidat till en toppost i FN. Särskilt sändebud, Oil-for-Food.”

Bertil kastade en snabb blick mot Natalie och hon gav en liten axelryckning till svar. Det kunde vara sant förstås, men inget hon hört.

Nyhetschefen frustade till. ”Okej, någonting vi faktiskt kan kolla upp för en gångs skull. Bravo, Harald! Men kanske inte precis årets nyhet, om du ursäktar.”

Harald Karlsson harklade sig. ”Det har bildats en grupp på UD som ska hjälpa hans kandidatur och den har fått särskilt stora resurser.”

”Det är väl en viktig position. Fortfarande ingen nyhet, Harald.”

”Han lär använda Centrets pengar för stora konsultarvoden åt personer som kan påverka utnämningen. En före detta minister i Tjeckien med kontakter i hela Östeuropa, en brasiliansk diplomat som figurerat i flera korruptionsskandaler.”

Nyhetschefen höjde en av sina enorma händer. ”Hur vet du allt det här?”

”En källa.”

”Den där rapporten du nämnde, har du läst den?” frågade Natalie.

”Delar av den”, muttrade Harald Karlsson. ”Men jag har pratat med dem som läst hela.”

”Men du har ingen kopia?”

Mannen skakade på huvudet. ”Den hemligstämplades förstås.”

Bertil Andersson suckade. ”Så här är det med vännen Harald. Fantastiska historier. Kanske mindre substans.”

”En udda sak att hemligstämpla”, sa Natalie.

”Visst. Men det kan finnas förklaringar.”

Bertil vände en stol bak och fram och satte sig med armbågarna lutade mot ryggstödet. Han log vänligt.

”Harald, vi har diskuterat det här förut. Visst, Mats Smed verkar vara en hal typ. Skulle jag rekommendera honom som ansvarig för kollekten i kyrkan? Förmodligen inte. Men ser jag framför mig löp på denna stolta tidning som drar brallorna av honom och släpar hans namn i smutsen? Nej, knappast. Vad du måste förstå är att ju saftigare story, desto större är beviskraven. Om vi ska påstå att Mats Smed, chefen för Centrum för Demokrati och vad jag förstår hela Regeringskansliets kelgris, är korrupt och inkompetent bör vi ha något mer än en utsaga från en spärrvakt i tunnelbanan. Förlåt, trafikkontrollant.”

Nyhetschefen gnuggade ansiktet och vände sig mot Natalie.

”Du förstår, vi har faktiskt synat Smed förr. Kanske inte ren som nyfallen snö, men inga riktiga oegentligheter. Och hela världen backar upp honom, inte bara partiet. I näringslivet anses han vara en *vettig sosse* som man kan resonera med. På UD ses han som ett par säkra händer med decennier av erfarenhet. Och inte för någon av Haralds allvarligare anklagelser kan vi hitta något som bekräftar storyn.”

Bertil vände sig åter till mannen på andra sidan bordet. ”Vad du måste fråga dig är hur det kan komma sig att den man som du håller för den mest korrupte i landet kan ha så många högt uppsatta uppbackare som alla går i god för honom. Varje gång vi nosat runt Smed kliver de fram och sätter sin heder i pant på att han är det bästa som hänt sedan rostat bröd och att de anklagelser du kommit med är falska. Hur kan det komma sig?”

Harald Karlsson sträckte på sig. Ansiktet slappnade av något och när han talade var tonfallet förändrat. Mindre gällt. Säkrare.

”Det är just det. Jag har förstått varför så många skyddar honom.”
Under flera sekunder var rummet alldeles tyst.

”Vad menar du?” sa Natalie till slut.

Harald Karlsson vände sig direkt till henne, blicken vek inte undan längre. ”Jag har verkligen undrat samma sak. Samma sak som han.” Han nickade mot Bertil Andersson.

”Men jag vet ju det jag vet om Smed. Allt han rör vid blir en katastrof och han har alltid skott sig skamlöst så fort han fått chansen. Så varför klarar han sig jämt?” Harald Karlsson skakade händerna framför sig, fingrarna var spända. ”Varför?”

”Och?” frågade Natalie.

”Sedan fick jag den där sista lilla pusselbiten. Jag borde förstått det tidigare förstås. Den var där framför mig hela tiden. Jag var faktiskt med på ett hörn när det började! I Ungern för en massa år sedan.”

Natalie lutade sig fram. ”Vad, Harald? Du måste tala klarspråk.”

”En gång gjorde Mats Smed en stor tjänst åt ett antal personer. Högt uppsatta, rätt personer, om du förstår vad jag menar. Det är därför han alltid klarar sig. Det är förmodligen därför han får det här FN-jobbet.”

”Nej, jag förstår inte”, sa hon. ”Vadå för tjänst?”

Harald Karlsson sänkte rösten. ”Det var under kalla kriget, tidigt åttiotal. Några människor blev riktigt rika på saker som var totalt olagliga. Många hade ett finger med i spelet, både maktens och pengarnas män. Och det var Mats Smed som gjorde smutsgörat.” Harald knackade med fingret mot bordet. ”En människa förråddes, en person mördades.”

Herregud! ”Vad är det du pratar om, Harald?” sa Natalie.

”Men Smed var bara deras lydige springpojke. Det var de andra som drog upp linjerna. Som samarbetade i det tysta. Makten och pengarna.”

”Vilka? Sluta att tala i gåtor.” Hon började förstå Bertils irritation.

”Och det värsta av allt.” Harald Karlsson lutade sig längre fram och Natalie noterade en droppe saliv på hans underläpp. ”De hade satt rävarna att vakta hönshuset.”

Nyhetschefen suckade. "Så nu har vi officiellt sjunkit ned till nivå fabler."

Harald Karlsson låtsades inte om honom. "Det var en sorts kommitté, faktiskt. Jag kan berätta mer, men det tar tid. Det är komplicerat. Men det var då allting började, tidigt åttiotal, han har ridit på det sedan dess."

"Du måste vara mer konkret", sa Natalie. Men till hennes förvåning viftade Harald Karlsson bort hennes invändning.

"Jag fattar det förstås. Men inte än, inte nu. Snart kommer en person till Sverige, han kommer att kunna berätta mer. Jag vill att du träffar honom."

"Varför jag?" Det var frågan som gnagt i henne ända sedan Bertil ringde.

"Jag har förklarat för dig, Harald", sa nyhetschefen otåligt, "Natalie är inte anställd på tidningen. En frilanskolumn varannan vecka, det är vad vi får från vännen Petrini. Hon träffar inte trafikkontrollanters hemliga låtsaskompisar i mörka källargångar. Inte nu längre."

Harald Karlsson såg Natalie djupt i ögonen. "Jag lovar dig att det är värt det. Om du träffar honom kommer du att förstå, och jag har massor av annan information som jag samlat i årtal. Flera kartonger."

"*Det tror jag på*", sa Bertil Andersson.

Harald Karlsson torkade några droppar från pannan med en tummad pappersservett han plockat fram från jackfickan och sjönk djupare ned i stolen. Lukten av intorkad svett trängde bort doften av Natalies parfym. Det var uppenbart att han inte avsåg att förklara vad hans fantastiska påståenden handlade om. Inte nu.

Hade han ens något att berätta? Eller var Harald Karlsson bara en dårfink som ville träffa en före detta tv-kändis?

Natalie sneglade mot nyhetschefen som ryckte uppgivet på axlarna. Han hade rätt, allt verkade bara vara vanföreställningar i en ensam människas hjärna.

"Det är som Bertil säger, jag är inte journalist här. Du får prata med någon annan." Hon reste sig för att gå men märkte till sin förvåning att det gick långsamt, inte alls så bestämt som hon avsett.

Harald Karlsson vände ansiktet mot henne.

”Det är dig jag vill prata med.”

Hon stod kvar. ”Men varför?”

”Du om någon kommer att förstå vad det gäller. Jag tror det finns något i detta du känner till bättre än andra.”

”Vad?”

Han log och skakade på huvudet. ”Inte nu. Träffa oss båda så ska jag berätta allt.”

Deras ögon möttes under ett par sekunder. Det fanns något nytt i hans blick nu, en sorts säkerhet. Nästan självgodhet.

”Okej, Harald”, sa Bertil Andersson, ”jag tror vi bryter här.”

Natalie drog på sig kappan när hon kom ut på gatan. Det var varmt, fortfarande sommar några dagar till, men hon kunde inte gärna sitta på en buss iklädd endast en svindyr klänning. Hon skyndade mot busstationen och kollade på klockan. Hon skulle inte bli alltför sen.

Du om någon kommer att förstå vad det gäller.

Kommentaren hade känts påträngande, som en ovälkommen beröring. Men han var bara en galning. Någon annan förklaring fanns knappast.

Nu längtade hon efter välkomstdrinken som väntade på henne hos Melissa och Hans.

Stockholm 1995, tre veckor senare

”Kan du vänta här ett tag?”

Den kvinnliga polisinspektören kunde inte vara trettio ens. Blont, halvlångt hår i mittbena. Hon var inte särskilt lång, men med en vältränad människas kontrollerade rörelser. De smala läpparna i ett vänligt leende och en antydning till värme i de bruna ögonen.

David Lithander nickade och satte sig tillrätta på bänken i bårhusets långa korridor och lutade bakhuvudet diskret mot väggen. Hon hade presenterat sig som Hilda Frisch och han tyckte om både namnet och henne.

Han tittade efter henne när hon gick bort genom korridoren för att överlägga med sin kollega, en avsevärt mindre attraktiv medelålders man som mer motsvarade Davids fördomar om hur en kriminalpolis borde se ut.

”Normalt så gör vi inte så här utan utgår från foton”, hade hon förklarat på telefon en timme tidigare. ”Men det är rätt speciella omständigheter och det finns en tidsfaktor.”

Det luktade rengöringsmedel och lysrörens sken var kallt. När han slöt ögonen började huvudet snurra, så han öppnade dem igen och försökte fokusera på en punkt på väggen mittemot. Han rättade till slipsknuten och kände efter om någon skjortknapp var öppen.

Han hade väckts av telefonsignalerna och upptäckt att han hade somnat med kläderna på. Gårdagens besökare från Yokohama Medical Corporation hade varit på jakt efter mer än kromatografiutrustning och under kvällen hade David varit deras ciceron, toastmaster och biktfader. I den ordningen, rent kronologiskt.

”*Yokohama, yokomama; kan det kanske vara det saaama*”, nynnade

han med svajig baryton. Den snygga polisinspektören såg undrande åt hans håll så han tystnade.

Var det en låt? Nej, ögonblickets inspiration. Under press kommer kreativiteten. Press? Är det rätt ord? *Hallå där, polismakten här. Din egen ungdom ligger på bårhuset, vill du ta ett sista farväl?*

Chock, bestämde David. Chock var ett bättre ord. "Yokohama, yokomama", nynnade han så tyst att han knappt kunde uppfatta orden själv.

"Du kan komma in nu", sa polisinspektör Hilda.

Han reste sig med ett förbindligt leende och skänkte den kvardröjande berusningen en tacksam tanke. Det är klart att det här var ett misstag. Snart skulle han få chansen att säga: *Nej, jag har aldrig sett den här mannen förut, kriminalinspektören. Råkade bara ha samma namn i passet som en gammal vän till mig. Hur det kommer sig att han hade min adress uppskriven? Ingen aning, en av dessa gåtor som får förbli olösta. Nu sjunger vi alla Yokohama, yokomama och går hem.*

Hon ledde honom till en mindre sal. Den var avskalad och stilla, nästan sakral. Allt som fanns var en bår med skynke över i rummets mitt. En man i vita sjukhuskläder stod bredvid.

"Är du redo?" sa den unga polisinspektören. "Du kan stödja dig mot mig om du är rädd att bli yr."

David skakade på huvudet. *Nej, jag kommer inte bli yr. För därunder ligger det någon annan, inte den ni tror. Det är inte möjligt.*

Hilda Frisch nickade åt obduktionsteknikern som drog ned skynket till bröstet.

De markerade linjerna längs med kinden var desamma, bara lite djupare. Grå stänk i det svarta håret. De stora ögonen stängda.

Men visst, det var över nu.

"Kan du identifiera den här mannen?"

David nickade.

"Är det ...?"

Vad tror du? "Det är han. József Farkas."

"Är du säker?"

Han nickade igen, stålsatte sig och såg henne i ögonen. Blicken fast och rösten stadig. "Hur exakt ..."

”Vi tar detaljerna sen. Det finns ett rum här intill där du kan få en kopp kaffe och jag kan ta lite uppgifter.”

Mannen i de vita sjukhuskläderna drog tillbaka skynket och rullade ut båren. Han bytte en blick med poliskvinnan som nickade.

”Är du okej?” frågade hon. ”Jag förstår om du är chockad.”

David svarade inte. Vad han kände angick bara honom.

”Innan vi går härifrån är det en sak till jag skulle vilja att du hjälper oss med. Det fanns ännu ett offer som vi hittade på samma plats. Liknande skador. De blev förmodligen båda upphängda i armarna och misshandlade, men Farkas överlevde längre.”

Nu stödde sig David tungt mot hennes axel. Han kunde höra ett underligt skärande läte som trängde fram över hans läppar. Rummet snurrade. Nej nej nej!

”Vi undrar om du kanske kan identifiera honom också.”

Honom?

David släppte greppet om hennes axel, hjärtat slog långsammare och han var tvungen att kväva en fnissning av lättnad. Polisinspektören gav honom en frågande blick och han slätade ut ansiktsdragen.

Obduktionsteknikern rullade in en ny bår.

”Är du redo?”

David nickade.

När skynket drogs av kunde David konstatera att mannen på båren bar mindre spår av misshandeln. Hade han gett upp medan József fortsatt att kämpa? Det långa stripiga håret låg utspritt åt sidorna. Ansiktet var slapt och tycktes hänga nedåt.

”Vet du vem det här är?”

David skakade först på huvudet, men mannen på båren hade bevarat sitt missnöjda ansiktsuttryck in i döden och långsamt började David foga ihop minnesbilder. Ingenting var en slump förstås. Allt hörde ihop och det som hänt skulle aldrig försvinna.

Han nickade långsamt. Polisinspektör Hilda Frisch väntade tålmodigt, den vältränade kroppen orörlig.

”Jo, jag vet vem han är”, sa han till slut. ”Han är svensk och heter Harald Karlsson.”

